

Dobos Károly Dániel (1971) orientalista (hebraista/arabista), a PPKE BTK Hebraisztika Tanszékének oktatója, az ELTE BTK óraadó tanára. Kutatási területe a posztbiblikus zsidó írásbeliség.

„A történelem vigasza” Egy hosszú életű történelemszemléleti minta születésénél

Dobos Károly Dániel

„Ha Hérodotosz volt a történetírás atyja, akkor a zsidók a történelem értelmének atyái voltak.”¹

I. Néhány bevezető megjegyzés a *Jubileumok* könyvéről

AMásodik Szentély időszakának egyik kimagaslóan fontos szövege emléke, a *Jubileumok könyve* a legelfogadottabb vélemény szerint i. e. 160–150 között keletkezett Palesztina területén.² A könyv eredetileg héber nyelven íródott, amint azt a Qumránból előkerült 15 töredékes részlet bizonyítja.³ A héber szöveget még az ókorban lefordították görög, illetőleg (legalábbis néhány részletet) szír nyelvre. Minden bizonnyal e görög fordítás felhasználásával jöttek létre a szöveg latin, illetőleg etióp fordításai is.⁴ Számunkra ez utóbbi fordítás a mű legfontosabb szöveg-tanúja, hiszen kizárólag a geez⁵ nyelvű változat őrizte meg az írást a maga teljességében.⁶

Szövegünk a legelfogadottabb műfaji besorolás szerint az újraírt Bibliák⁷ műfajához sorolható. A mű ismeretlen szerzője, illetve redaktora a világ teremtésétől az egyiptomi kivonulásig követi nyomon az ősszüllők, majd a bibliai pátriárkák történetét egészen Mózes koráig és az egyiptomi kivonulásig. A szöveg azonban messze több egyszerű parafrázisnál. Bár a könyv vonalvezetése nagy vonalakban tartja magát a bibliai események sorrendjéhez, szerzőnk a rendelkezésére álló szöveget mégis meg lehetős szabadsággal kezeli.

A mű alkotója több ponton a bibliai szövegben fellelhető exegetikai nehézségek megoldására törekszik, másutt azonban a saját teológiai-ideológiai nézőpontja szerinti kiegészítésekkel, kihagyásokkal, hangsúlyeltolódásokkal átalakítja, átértelmezi a rendelkezésére álló tradíciókat.

A következő néhány pontban összefoglalom azokat a legfontosabb elemeket, ahol a *Jubileumok* szerzője érzékelhetően és rendszerszerűen átalakítja a bibliai szöveget:

1. A „Tóra preegzisztenciájának” meghirdetése: a könyv beszámolója szerint a pátriárkák számos olyan halákhikus⁸ előírást betartottak, amelyek a *Pentateukhosz* szerint csak a sínai törvényadást követően lettek kihirdetve (pl. az első és a második tized intézménye, bizonyos ünnepek stb.). Sőt, a *Jubileumok* szerzője számára olykor éppen ez a pátriárkai gyakorlat szolgál az eljárás precedensértékű legitimációjaként. Másként fogalmazva: a *Jubileumok* szerzője eljárásával anticipálja a későbbiekben explicite is megfogalmazott rabbinikus felfogást a Tóra preegzisztenciájáról és örök érvényességéről.
2. A papi nézőpont hangsúlyozása: a *Jubileumok* szövege különös hangsúlyt helyez a papi életvitel és funkció gyakorlásához szükséges feltételek és intézmények (pl. áldozatbemutatás, rituális tisztaság, tizedek stb.) ismertetésére. Ahogy a pátriárkák egy-egy halákhikus előírás példáivá válhatnak, ugyanúgy a papi funkció bizonyos aspektusait is megjelenítik, sőt a szerző álláspontja szerint végső fokon egész Izraelnek „papi nemzeté” kell átlényegülnie. E szempont kiterjesztéseként értelmezhető az izraeliták és a pogányok közötti szeparáció fokozott hangsúlyozása is (vö. az anyai ágú genealógia megjelenésével). A szöveg ezzel is a későbbi (számunkra a rabbinikus forrásokból ismert) jogfejlődés irányába mutat.
3. A transzcendens világ duális tagolása: a hellenisztikus korszak más zsidó szövegeihez hasonlóan a *Jubileumok* is ismeri és felhasználja a világ dualisztikus

felosztásának tanát. Alapvető helyet kap a mű szereplői között a „Jelenlét angyalának” nevezett transzcendens közvetítő figura. Ő az, aki Isten nevében Mózesrel érintkezik, illetőleg ő diktálja le neki a „Mennyei Táblák” tartalmát. A másik oldalon a Masztéma vagy Belial vezetésével megnyilvánuló démoni erők foglalnak helyet.

4. A bibliai szereplők „helyi értékének” megváltozása: a *Jubileumok* elbeszéléseinek jellemző sajátossága, hogy egyes bibliai szereplők a Genézisben elfoglalt helyüknél sokkal karakterisztikusabbá válnak, míg mások a háttérbe szorulnak. Így például Izsák szerepe érzékelhetően csökken, míg Ábrahámé és Jákobé tovább nő. Különösen tanulságos e szempontból a pátriárkafeleségek (például Rebeka) szerepének érzékelhető arányváltozása.
5. A *heptadikus* kronológia és a szoláris időszámítás kérdésének előtérbe állítása: a szöveg egyik legfontosabb jellemzője, hogy a narratívát egy sajátos kronológia szerinti keretben helyezi el. E kronológia alapegységei a hetes szám, illetőleg egész számú többszöröse: így a jubileum (= 49 év) és az évhét (= 7 év), illetőleg az év. A szöveg minden fontosabb történést e három adat egyidejű felhasználásával datál. E kronológiai séma nem egyedülálló a korszakban,⁹ de a rendszer használata a *Jubileumok*ban válik a legszofisztikáltabbá. Ugyanilyen fontos (bár szintén nem kizárólag a *Jubileumok* sajátja) a 364 napos szoláris naptár propagálása.¹⁰

Tanulmányom további részében az utolsóként említett heptadikus kronológiával szeretnék részletesebben foglalkozni.¹¹

II. A *Jubileumok* könyvében alkalmazott kronológiával kapcsolatos problémák

A *Jubileumok* könyvének háttereként szolgáló kronológiával kapcsolatban felmerülő problémák két csoportba oszthatók.

- A) A könyv kronológiai adatai ellentmondanak a különböző bibliai tradíciók – a héber, ún. *maszoréta* szöveghagyomány, a görög *Septuaginta*, illetőleg a samaritánus *Pentateuchos* szöveghagyománya – által megőrzött kronológiának.
- B) A magában a *Jubileumok*ban alkalmazott datálás néhány ponton szembekerül a könyv narratívájából kiolvasható/kikövetkeztethető kronológiával.

Hadd illusztráljam mindkét kérdéskört egy-egy rövid példával!

- A) A bibliai elbeszélés szerint Ábrahám 75 éves korában hagyja el a mezopotámiai Hárán városát,¹² hogy Kánaán földjére induljon, míg a *Jubileumok* kronológiája szerint 77 éves e jelentős esemény pillanatában.¹³ Ugyanígy a bibliai Ábrahám 99 éves fejjel végzi el önmagán és háza népén a körülmetélkedés szertartását,¹⁴ míg a *Jubileumok* Ábrahámja 110 esztendő e ponton.¹⁵
- B) Az amúgy kronológiai kérdésekben rendkívül akkurátus *Jubileumok* könyve nem jelzi egyértelműen Izsák születésének dátumát. Sőt, a dátummal kapcsolatban nagyfokú zűrzavar uralkodik. A 16. fejezet elején (Jub 16:1–4) szövegünk arról számol be, hogy az Úr a teremtés 1986.

esztendejének¹⁶ 3. hónapjában látogatja meg ígéretével Ábrahámot. Három hónappal később (az év 6. hónapjában) Sárát terhesen látjuk viszont. Majd a következő év 3. hónapjának közepén megszületik Izsák. A 16. fejezet 15. verse ezzel szemben az Úr kétszeri látogatását, s így Izsák születését is egy évvel későbbre (= 1988 A. M.) keltezi. (A kérdés tisztázására még lesz módunk visszatérni.)

Továbblépésünk előtt vegyük szemügyre a kutatás jelenlegi álláspontját a problémák két csoportjával kapcsolatban.

- A) A *Jubileumok* könyvében fellelhető kronológiai adatok és a bibliai számsorok között fellelhető eltérések régóta izgatják a szöveggel foglalkozó kutatókat. Az eltérések okának megjelölésében több irányvonal alakult ki, ugyanakkor a kutatás alaptendenciája az elmúlt száz évben alig változott. A tanulmányok szerzői általánosságban a bibliai adatokat tekintik normatívnak, minden ettől eltérő adatot – anomáliának bélyegezve – javítani igyekeznek. Ez az alapállás már a szöveg etióp eredetijének és legelső angol fordításának kiadójánál, R. H. Charlesnál is megfigyelhető.¹⁷ Charles a kronológiai anomáliákat egyszerűen a szöveghagyományozás során fellépő hibának tekintette.

Némileg eltérő álláspontot képvisel E. Wiesenberg egy a hatvanas évek elején napvilágot látott cikkében.¹⁸ Ő a szövegben előforduló kronológiai anomáliák alapvető okaként a szöveg többszöri – nem kellő körültekintéssel végzett – revízióját tette felelőssé. Véleménye szerint a szöveg hagyományozása során a könyv egymást követő revizorai nem hangolták össze kellő mértékben a saját érdekeiknek megfelelő kronológiai sémákat az örökölt szöveg megállapításaival.¹⁹

A szöveg mára mértékadónak tekintett kiadásának és fordításának készítője, J. C. VanderKam²⁰ is a bibliai adatokat tekint mértékadónak, az ezektől való eltérések okát azonban elődeinél árnyaltabban látta. VanderKam az eltérés okát három pontban ragadja meg:²¹

1. A szöveg szerzője szeret egy-egy kimagaslóan fontos dátumot (a saját kronológiája szerinti) megfelelő évhét utolsó évre datálni (pl. Ábrahám a 39. jubileum 2. évhetének 7. évében született).
2. Olykor minden további magyarázat nélkül átvesz bibliai dátumokat.
3. Nem zárhatók ki bizonyos írás- vagy másolási hibák.

VanderKam első pontjához hasonló megállapításra jut R. T. Beckwith is.²² Véleménye szerint a szerző kronológiai adatai jórészt hipotetikusak, ugyanakkor (legalábbis a könyv második felében) a Bibliától függetlennek tűnnek. Beckwith figyelme az anomáliák okának magyarázatára nem terjed ki.

- B) A könyvben magában kimutatható eltérések eredetének vizsgálata szoros összefüggést mutat a könyv létrejöttére vonatkozó információink bővülésével. Már a hatvanas években, épp a korábban említett Wiesenberg cikkében, felbukkan az a tézis, mely szerint a könyvben fellépő kronológiai problémák magyarázatát a szöveg többszöri átdolgozása eredményezte. Wiesenberg elgondolását egy évtizeddel később G. L. Davenport fejlesztette tovább.²³

Ő a szöveg eszkatologikus részeinek vizsgálata nyomán jutott arra a megfigyelésre, hogy a szöveg egy alaprétgre és két későbbi redakcióra bontható. Wiesenberg és Davenport megfigyeléseihez a későbbiekben D. Dimant, M. Kister és L. Ravid elemzései csatlakoztak.²⁴ Nemrégiben pedig egy fiatal izraeli kutató, Michael Segal szentelt átfogó monográfiát a kérdésnek.²⁵ Segal a *Jubileumok könyvé*n belül két jól elkülöníthető részlettel számol:

1. A könyv narratív részei, melyek maguk is számos korábbi (írott vagy szóbeli) forrásra vezethetők vissza;
2. a halákhikus részletek, illetőleg a kronológiai keret, melyek egy (vagy több) későbbi redaktor munkái.

A kutatás állásának e vázlatos ismertetése után három alapvető kérdés vár megválaszolásra:

1. Megkérdezhetjük, hogy a *Jubileumok könyve* kronológiai sémájának elemzése közben nem ismerhető-e fel valamiféle (VanderKam első pontjához hasonlítható, ám annál átfogóbb) rendszerszerűség? Másképpen fogalmazva: rekonstruálható-e valamiféle logikai viszony a könyv egyes kronológiai adatai között?
2. Milyen viszonyt kell feltételeznünk a bibliai, illetőleg a *Jubileumok könyvé*n szereplő dátumok között?
3. Végezetül érdemes megvizsgálnunk, hogy a kronológiai séma általunk feltárt értelmezése igazolja, cáfolja, vagy érintetlenül hagyja Segal tételeit?

E három kérdés megválaszolásához tekintsük át röviden a *Jubileumok könyve* egyik főszereplőjének, Ábrahámnak az életét a *Jubileumok* kronológiája alapján.²⁶

Ábrahám életrajza évszámokban

1876. A. M.²⁷ Ábrahám megszületik az Ádám utáni 21. generációban.²⁸
(N. B. 1876 = 268×7)
1890. A. M. 14 éves korában megszünteti az éhséget.²⁹
1891. A. M. Ábrahám csodás találománya.³⁰
1904. A. M. 28 évesen ráébred a bálványimádás hiábavalóságára.³¹
1925. A. M. 49 évesen veszi feleségül Sárát.³²
1932. A. M. 56 éves korában megszületik unokaöccse, Lót.³³
1936. A. M. Lerombolja a káldeus Úr bálványtemplomát.³⁴
1939. A. M. Ebben az évben vándorol ki Háránba, ahol 14 évet tölt el.³⁵
1951. A. M. Háráni tartózkodása vége felé ver benne gyökereket a hajlíthatatlan monoteizmus eszméje, s itt kap először ígéretet arra, hogy új hazájában nagy néppé lesz.³⁶
1953. A. M. Háránból való kivándorlásának idején éppen 77 esztendő.³⁷
1954. A. M. Ebben az évben már Bételben találkozunk vele.³⁸
1956. A. M. Egyiptom földjére költözik.³⁹
1963. A. M. Hét esztendővel később újra Bételben találjuk.⁴⁰
1964. A. M. Ekkor kap (ismételt) ígéretet Kánaán birtoklására, s az eddigi gyermektelen Ábrahámnak utód ígértetik.⁴¹ Ugyanebben az évben köt szövetséget az Úrral.⁴²

1965. A. M. Megszületik Ismáél.⁴³
1986. A. M. Erre az évre esik a Hetek ünnepének Ábrahám általi megülése, s a körülmétkedés parancsba adása.⁴⁴
1987. A. M. Sára terhes lesz Izsákkal.⁴⁵
1988. A. M. Izsák megszületik. Ábrahám 112 (= 16×7) éves.⁴⁶
1989. A. M. Izsák elválasztása.⁴⁷
2003. A. M. 14 év elteltével az Úr próbára teszi Ábrahámot.⁴⁸
2010. A. M. 7 évvel később Ábrahámot Hebronban találjuk.⁴⁹
2024. A. M. 14 év múlva meghal Sára.⁵⁰
2027. A. M. Izsák és Rebeka házasságkötése.⁵¹
2046. A. M. Megszületik Jákob és Ézsau.⁵²
2052. A. M. Az idős Ábrahám tanítja unokáit.⁵³
2057. A. M. Ábrahám halála közeledtével magához hivatja utódait.⁵⁴
2060. A. M.⁵⁵ Ábrahám 184 éves korában, Jákob ölében elszenderül.⁵⁶

Ha alaposan szemügyre vesszük az ábrahái kronológiában szereplő közel 30 dátumot, észre kell vennünk, hogy egyetlen adat sem önkényes; a számok nem a csapongó fantázia vagy a véletlen művei. Minden dátum párba állítható az életrajz egy vagy több másik eseményével, azon az alapon, hogy közöttük pontosan hét (vagy ennek egész számú többszöröse) évnnyi távolság telik el. Hadd illusztráljam ezt a megállapítást néhány példával!

Ábrahám találományának megalkotása (1891 A. M.), melylyel az akkori lakóhelye, Úr városának szántóföldjeit pusztító hollókat elűzi, kerek 63 évvel előzi meg hősünk első bételi tartózkodását (1954 A. M.), az Ígéret földjére való belépés legelső állomását, s pontosan 98 évvel a gyermek Izsák elválasztását (1989 A. M.). Ábrahám a káldeusok bálványtemplomának megsemmisítése (1936 A. M.) után kerek 28 esztendővel köt szövetséget az Úrral (1964 A. M.), s ekkor ígér neki az Isten gyermekáldást.

Az ígéret, hogy Ábrahám nagy néppé lesz (1951 A. M.), pontosan 14 évvel előzi meg Ismáél születését (1965 A. M.), s újabb 35 év (1986 A. M.) telik el addig, amíg Ábrahám megkapja a körülmétkedés parancsát, amelynek elvégzése után megszülethet első „törvény szerinti” gyermeke, Izsák. Ábrahám egyiptomi tartózkodása (1956–1963 A. M.) éppen hét évet ölel fel. Sára terhességének időpontja a valódi örökösrel, Izsákkal (1987 A. M.) 70 évvel előzi meg Ábrahám utolsó, testamentumszerű tanítását leszármazottainak (2057 A. M.).

Az adatok ilyen mértékű egybeesése semmi esetre sem írható a véletlen számlájára, a rendszert nyilvánvalóan erős belső logika irányítja.

Első kérdésünkre válaszolva kijelenthetjük, hogy az általunk vázolt kronológiai séma a VanderKam által megfogalmazott elv szisztematikusabb kiterjesztéseként jellemezhető. A szerző nem pusztán Ábrahám életének fontosabb epizódjait rendeli egymás mellé azáltal, hogy őket mindig az évhét utolsó évére datálja, de heptadikus kronológiája kiterjesztéseként Ábrahám életének minden apró mozzanatát a hetes szám szabályosságának ritmusával fonja körül.

S most nézzük meg, hogy ezen új felismerés fényében hogyan válaszolhatunk a tanulmányunk elején megfogalmazott további kérdésekre. Vizsgáljuk meg elsőként a bibliai szöveg és a *Jubileumok* által használt kronológia eltéréseit:

A maszoréta szöveg Ábrahám életének összesen kilenc dátumhoz köthető időpontját ismeri.

**Ábrahám élete a Genézis (MT),
illetve a *Jubileumok* szerint**

<i>Genézis (életkor)</i>	<i>Esemény</i>	<i>Jubileumok (életkor)</i>
75	Háránba költözik	77
85	Szövetségkötés az Úrral	88
86	Ismáél névadása	89
99	Körülmétkedés	110
100	Sára terhes	111
137	Sára halála	148
140	Izsák házasságkötése	151
160	Jákob és Ézsau születése	170
175	Ábrahám halála	184

Látható, hogy a Bibliában megőrzött dátumok mindegyike eltér a *Jubileumok*ban találhatóétól. Emeljünk ki két reprezentatív példát: Ábrahám a bibliai elbeszélés szerint 75 évesen hagyja el Háránt, a *Jubileumok* szerint 77 évesen; Izsák a Bibliában atyja 100 éves korában születik meg, míg a *Jubileumok*ban Ábrahám 112 éves. A bibliai adatok egy decimális szisztéma kitüntetett pontjai, míg a *Jubileumok* évszámai egy heptadikus rendszer csomópontjai (112 = 16×7). Persze ez az egyszerű szabályszerűség nem magyarázza meg az összes eltérést. A *Jubileumok* könyvének szerzője, sokszor a narratíva kényszerének hatása alatt, nem képes az összes dátumot Ábrahám életének egy-egy szimbolikus jelentésű évszámához kötni (pl. a körülmétkedés, Izsák fogantatása és születése [1986–1988] logikusan egy-egy évvel követik egymást). A fentebb említett sémának köszönhetően a *Jubileumok* szerzője mégis képes Ábrahám életének minden pillanatát az általa választott heptadikus kronológia egészébe integrálni. Fentebbi megfigyelésünk fényében megállapíthatjuk, hogy a bibliai, illetőleg a *Jubileumok* könyvében használt két kronológiai rendszer egymástól tökéletesen elkülöníthető, ezért a továbbiakban nincs szükség a *Jubileumok* adatainak a bibliai számsorok fényében történő korrekciójára.

Van azonban a *Jubileumok* kronológiájának egy további magyarázatra szoruló sajátossága. Az ugyanis, hogy a könyv a fent említett kilenc dátumból négy esetében a bibliai alternatívát is megemlíti. E probléma magyarázata azonban már átvezet a redakciótörténet körébe.

Hadd kezdjem itt is egy konkrét példával! Többször említettem már az Izsák születését körülvevő kronológiai zűrzavart. A bibliai adatsor szerint Ábrahám 99 éves fejjel kapja meg az igazi örökös ígértét, s rá egy évre (Ábrahám 100. életében) Sárát már terhesen látjuk viszont. A *Jubileumok*ban ennél egy kicsit bonyolultabb a helyzet. Szerzőnk ugyanis Izsák születésére nézve két (sőt, tulajdonképpen három) adatsort közöl, ahogyan ezt már a bevezetőben említettem:

1. A szöveg narratív részlete (Jub 16:1–4) szerint az ígért Ábrahám 110 éves korában hangzik el, míg Izsák születésekor az apa 111 esztendő.
2. Ugyanakkor a szöveg egy kronológiai kiegészítése (16:15) mindkét dátumot egy-egy évvel későbbre helyezi (111, illetőleg 112).
3. Mindezek mellett a szöveg a bibliai adatsort is rögzíti (99, illetve 100).

Ha elsőként a szöveg által felvetett két új javaslatot tekintjük, észre kell vennünk, hogy az előbb megismert kronológiai séma szerint Izsáknak Ábrahám 112 éves korában (= 1988 A. M.) kellene megszületnie. Több okból kifolyólag:

1. Az évszám maradék nélkül osztható héttel (1988 = 284×7).
2. Ábrahám 112 éves ebben az évben (112 = 16×7).
3. 1988 a szerző rendszere szerint a 41. jubileum 4. évhetének utolsó (7.) éve. Ez a keltezés pedig minden esetben egy nagy jelentőségű, pozitív történést vetít előre.⁵⁷

E ponton e három eltérő kronológiai adat egymás mellett szerepeltetése megfontolásra érdemessé teszi Segal említett tézisé. A három számsor mindegyike azonosítható a könyv Segal által azonosított egy-egy „rétegével”:

1. A Genézisből kölcsönzött évszámok (funkciójuk az, hogy a könyvnek biztosítsák a Genézis legitimitációját);
2. a narratíva által felvett (s a későbbiek során is érvényesített)⁵⁸ datálás,
3. egy (későbbi eredetű) kronológiai rendszer dátumai (ennek a rendszerszerűségét tártuk fel az előbbieken).

Mindezek után egyetlen kérdés szorul még megválaszolásra: mi lehet a fent vázolt heptadikus struktúra értelme? Mit akartott a könyv szerzője/redaktora olvasójával közölni azáltal, hogy Ábrahám életét a hetes szám szimmetriájával fonta körül?

**III. A történelem vigasza –
az események szimmetriája**

Ha egy bizonyos távolságból szemléljük a zsidó irodalmat, a fent vázolt séma más korból, jóval későbbi időszakból ismerőssé válhat. E sematikus, szimbólumoktól átjárt, az adatok tényyszerűségével, olykor még a hihetőséggel sem törődő történelemszemlélet az elkövetkező évszázadok rabbinikus szövegemlékeihez, közelebbről a midrás⁵⁹ történelemszemléletéhez áll közel. A rabbinikus korszak anonim szerzői „játsszani tünnek az idővel, mintha valami harmonika volna”.⁶⁰ Mi sem állott távolabb tőlük, mint a múlt, vagy akárcsak a jelen eseményeinek faktumszerűsége iránti érdeklődés. Ha valami (számunkra történelminek tűnő) információra egyáltalán kíváncsiak voltak, akkor az az események jelentőségének és történeti helyi értékének megítélése volt. A történelmi tények (akár a legnagyobbak is) csak akkor váltak érdekessé (és egyáltalán értelmezhetővé) a számukra, ha egy fiktív sorozat tag-

jaként vagy valamely szimbólum hordozójaként a jelenre vagy a jövőre mutattak. Így vált a történelem teológiává, apokaliptikává, apológiává vagy éppen polémiává.

Nem ismerek szemléletesebb példát e történelmi látásmódra Ábrahám ibn Daud (1110–1180 körül) *Széfer ha-kabbala* (A hagyomány könyve) című munkájánál.⁶¹ Az andalúziai szerző műve a világ teremtésétől a saját koráig tekinti át a zsidó nép legendás történetét, 7 periódusra⁶² és 40 generációra felosztva azt. A mű egy jelentős hányada nem több egyszerű kronológiánál, telve ellentmondásokkal, melyek nemcsak más kortárs vagy korábbi források adatainak, de sokszor önmaguknak, sőt az aritmetika szabályszerűségének is ellentmondanak. Ibn Daud azonban nem történelmet akart írni, hanem vigasztaló homíliát,⁶³ s e műfajban – ismerjük el – kimagaslót alkotott. E különös homília keretében szerzőnk a történelem ismert (vagy kevésbé ismert) adataival „játszódott”. Képes volt megmutatni például, hogy az Első és a Második Szentély is éppen 427 évig állt. Az Elsőt 7 évig építették, s 7 évnyi ostrom után pusztult el, ahogy a Második is a Rómának való 7 évnyi kiszolgáltatottság után lett az enyészeté. Az Első Templom végső pusztulását megelőzte egy 21 évnyi sanyarú időszak, melyet a Második Szentély felépítésének 21 éves periódusa egyensúlyozott ki. S számunkra éppen az utolsó szó világítja meg e különös eljárás lényegét, hiszen szerzőnk számára a történelem „szimmetrikus”, kiegyensúlyozott periódusok egymást követő

sorozata, melyben egy-egy esemény időpontja mély értelmű szimbolikával terhelt.⁶⁴ Hiszen a történelem Ibn Daud számára nem más, mint *theophania*, vagyis az isteni megnyilvánulása: az események szimmetriája az isteni gondviselés leglátványosabb jele. A történelem szimmetriájának felmutatásával szerzőnk vigasztalást kívánt nyújtani megtört szívű honfitársainak. A történelem mindenható Ura nemcsak a régmúlt történései fellett rendelkezett teljhatalommal, Ő tartja kezében a múltat és jövőt, s az események sora továbbra is az ő rendelése szerint halad előre egészen a végső beteljesedésig.

Visszatérve a *Jubileumok* könyvéhez, a hasonlóság kísérteties. Szerzőnk ugyanazt teszi, mint Ibn Daud bő 1300 évvel később. Fiktív adatokat kreál egy jelentős személy ismeretlen élettörténetéhez, melynek egyetlen mozgatórugója a történetben rejlő szimbolika és szimmetria kiaknázása, s ezáltal az Istentől meghatározott rend tökéletességének felmutatása. Vajon a könyv szerzője nem azt akarja-e sugallni Ábrahám életének furcsa szimmetriájával (egy az Almohád invázióhoz hasonlóan vészterhes periódus idején), hogy a történelem Ura most is a helyén áll? Az események számai az ő kezében futnak össze, s valahol Nála már készenlében áll egy szebb jövő, bár érkezésének időpontját csak Ő ismeri. Ez lenne a történelem vigasza. „A múlt éles látású tanulmányozója megláthatja a jövőt”⁶⁵ – vajon ez a sajátosan zsidó történetészlelési minta tényleg csak a tannák⁶⁶ idején született?⁶⁷

Jegyzetek

- 1 Yerushalmi 2000, 26.
- 2 VanderKam 2001, 17–21.
- 3 A héber szövegek kiadásához lásd: Attridge 1994.
- 4 VanderKam 2001, 13–17.
- 5 A geez a sémi nyelvcsaládhoz tartozó nyelv Etiópiában. A 19. századig az etióp írásbeliség szinte kizárólagos hordozója.
- 6 Az etióp szöveg kritikai kiadása és angol fordítása: VanderKam 1989.
- 7 A műfajhoz lásd: Nickelsburg 1984, 89–156.
- 8 A zsidó vallásjog rendszerét nevezzük, héber eredetű szóval, halákhának.
- 9 Heptadikus séma bukkan fel *Dániel könyvének* 9. fejezetében, az etióp *Hénok könyve*ként ismert (1Hénok) mű két kronologikus részletében (Hetek apokalipszise, [1Hen 93:1–10 és 91:11–17]; *Állatszimbólum-apokalipszis* [1Hen. 85–90]), a Lévi testamentuma néven ismert iratban (16–17) és számos kisebb terjedelmű qumráni szövegben (pl. 4Q180–181; 4Q225–227; 4Q247; 4Q385–390.)
- 10 A naptár körüli polémia szerves része a Hénok-kör irodalmának. Vö. pl. 1Hen 72:32.
- 11 A téma kiváló összefoglalását nyújtja: Berner 2006.
- 12 Vö. Genézis (a továbbiakban Gen) 12:4.
- 13 Vö. Jubileumok könyve (a továbbiakban Jub) 12:28.
- 14 Vö. Gen 17:24.
- 15 Vö. Jub 15:24.
- 16 A könyv az éveket a világ teremtésétől kezdve (a továbbiakban A. M. = anno mundi) datálja.
- 17 Charles 1902.
- 18 Wiesenberg 1961–62.
- 19 Wiesenberg cikkének hasznosítható megfontolása, hogy a bibliai alapított eltérő kronológiai formák sajátos érdekeket képviselhetnek.
- 20 Vö. a 6. lábjegyzettel.
- 21 Vanderkam, 2002, 522–544 (különösen 539).
- 22 Beckwith 2005, 105–124 (különösen 119–124).
- 23 Davenport 1971.
- 24 Dimant 1983; Kister 1992; Ravid 2000.
- 25 Segal 2007.
- 26 Az elemzéshez hasznos segítséget jelenthet egy VanderKam által készített, könnyen áttekinthető kronológiai táblázat. Vö. Vanderkam 2002, 528–532. – A *Jubileumok* elbeszélésében Ábrahám életének a Bibliából ismert momentumai a későbbi aggádából (homiletikus célú elbeszélések a rabbinikus irodalomban) ismerős eseményekkel keverednek. Így például Ábrahám gyermek- és fiatalkoráról a bibliai szöveg egyáltalán nem tájékoztat.
- 27 Az adat ellentmondásban áll az összes bibliai hagyománnyal. A héber (maszoréta) Biblia adataiból visszakovetkeztetve ez az év 2046 A. M., a szamaritánus tradíció 2347-re teszi, míg a Biblia görög szövege, a Septuaginta 3512-re. Vö. Beckwith 2005, 107.
- 28 Jub 11:15 A dátum = a 39. jubileum 2. évhetének 7. évével.
- 29 Jub 11:19–20.
- 30 Jub 11:23.
- 31 Jub 12:1 A dátum = a 39. jubileum 6. évhetének 7. évével.
- 32 Jub 12:9 A dátum = a 40. jubileum 2. évhetének 7. évével.
- 33 Jub 12:10.
- 34 Jub 12:12.
- 35 Jub 12:15. A szöveg itt nem közöl explicit dátumot, implicite azonban figyelmeztet, hogy Ábrahám és apja 14 évet töltenek Háránban. A Háránból való kivándorlás időpontját (= 1953. A. M.) alapul véve ez az 1939-es évet jelöli ki az érkezés időpontjával.
- 36 Jub 12:16.
- 37 Jub 12:28. Ezen a ponton ismét ellentmondásba kerülünk a bibliai szöveggel (Gen 12:4), ahol a 75-ös szám olvasható.
- 38 Jub 13:8.

- 39 Jub 13:11.
 40 Jub 13:16.
 41 A bibliai Ábrahám Ismáél ígéretkor 85 esztendő, míg a *Jubileumok* Ábrahámja 88.
 42 Jub 13:19–20, illetve 14:1.
 43 Jub 14:24. A bibliai kronológia és szerzőnk adatai közötti differencia ismételt 3 év. Ennél azonban érdekesebb, hogy a *Jubileumok* szövege, Ismáél születéséről tudósítva, azt állítja, hogy Ábrahám még csak 86 éves.
 44 Jub 15:1–14. A Biblia szerint hősünk 99 éves a történet e pontján, míg a *Jubileumok* könyvében már 110. Ismáél a Bibliában adatolt 13 helyett 21 esztendő.
 45 A dátumra vonatkozó bizonytalansághoz lásd a bevezetőt.
 46 A Biblia szerint (Gen 21:5) Ábrahám éppen 100 esztendő volt Izsák megszületésekor.
 47 Jub 17:1
 48 Jub 17:15
 49 Jub 19:1
 50 Jub 19:2
 51 Jub 19:10. A Biblia szerint (Gen 25:20) Izsák 40 éves korában nősül meg, a *Jubileumok*ban csak 39.
 52 Jub 119:13. Szövegünk szerint Izsák 60 éves. A bibliai elbeszélés, bár pontos dátumot nem említ, nem vesz fel ilyen nagy időintervallumot a házasság és a gyermekek születése között.
 53 Jub 20:1.
 54 Jub 21:1.
 55 Jub 22:1. A kéziratok ezt az eseményt egy jubileummal későbbre, 2109-re keltezik. Fejtegetéseink szempontjából a két adat eltérése irreleváns (± 49 év), bár Dillmannhoz és VanderKamhoz csatlakozva elfogadhatjuk az adat javítását. Vö. Vanderkam 2002, 539.
 56 A Genézis könyve szerint (Gen 25:7) Ábrahám 175 évesen halt meg. Ezt a számot a *Jubileumok* is többször (21:1; 22:7) megemlíti.
 57 VanderKam 2002, 539.
 58 A Genézis szerint Izsák 40 évesen köt házasságot. Ha ezt az életkort a *Jubileumok* Izsákjára is alkalmazzuk, akkor az 1987. A. M. születési dátum adódik, s nem az általunk felvett 1988. A. M.
 59 A midrás a rabbinikus bibliaexegézis műfaja. A szerző a bibliai szöveg tükrében tekint saját kora nyugtalanító kérdéseire. A műfajhoz jól használható bevezetőt nyújt Stemberger 1989.
 60 Yerushalmi 2000, 35.
 61 Az eredeti szöveget angol fordítással kiadta: Cohen 1967.
 62 A hetes számnak Ibn Daudnál is kiemelkedő szerepe van. Vö. Cohen 1967, 205–207.
 63 A mű nem sokkal az andalúziai közösség addigi tradicionális viszonyait tökéletesen felforgató Almohád invázió (1148) után íródik.
 64 Ibn Daud attól sem riadt vissza, hogy pusztán a szimmetria kedvéért, akár kortársai által is jól ismert dátumokat megváltoztasson. Vö. Cohen 1967, 189.
 65 Cohen 1967, 213.
 66 Tannának nevezi a zsidó hagyomány a rabbinikus korszak első periódusának (i. sz. 1–3. század) szerzőit.
 67 A bevezetőben említést tettünk a *Jubileumok* könyve néhány olyan sajátosságáról, melyek a későbbi rabbinikus gondolkodás felé mutatnak előre. Az utóbb feltárt hasonlóság is e sorozat tagjaként értelmezhető.

Bibliográfia

- Attridge 1994: Attridge, Harold et al., in consultation with VanderKam, J., *Qumran Cave 4. VIII: Parabiblical Texts, Part 1 (DJD XIII)*, Oxford, 1994.
 Beckwith 2005: Beckwith, Roger T., „The Early Jewish Quest for a Patriarchal Chronology”: Beckwith, Roger T., *Calendar, Chronology and Worship: Studies in Ancient Judaism and Early Christianity*, Leiden, 2005, 105–124.
 Berner 2006: Berner, Christoph, *Jahre, Jahrwochen und Jubiläen: Heptadische Geschichtskonzeptionen im Antiken Judentum*, Berlin – New York, 2006.
 Charles 1902: Charles, Robert. H., *The Book of Jubilees, or the Little Genesis*, London, 1902.
 Cohen 1967: Cohen, Gerson D., *The Book of Tradition (Sefer ha-Qabalah)*, Philadelphia, 1967.
 Davenport 1971: Davenport, Gene L., *The Eschatology of the Book of Jubilees*, Leiden, 1971.
 Dimant 1983: Dimant, Devorah, „The Biography of Enoch and the Books of Enoch”: *VT* 33 (1983) 14–29.
 Kister 1992: Kister, Menahem, „Some Aspects of Qumranic Halakhah”: Barrera, J. Treballe – Montaner, L. Vegas (szerk.), *The Madrid Qumran Congress: Proceedings of the International Congress on the Dead Sea Scrolls. Madrid 18–21 March 1991*, Leiden, 1992, 571–588.
 Nickelsburg 1984: Nickelsburg, George W., „Bible Rewritten and Expanded”: Stone, Michael E. (szerk.), *Jewish Writings of the Second Temple Period*, Assen–Philadelphia, 1984.
 Ravid 2000: Ravid, Liora, „The Relationship of the Sabbath Laws in Jubilees 50:6–13 to the Rest of the Book”: *Tarbiz* 69 (2000) 161–166 (héberül).
 Segal 2007: Segal, Michael, *The Book of Jubilees: Rewritten Bible, Redaction, Ideology and Theology*, Leiden, 2007.
 Stemberger 1989: Stemberger, Günter, *Midrasch. Von Umgang der Rabbinen mit der Bibel: Einführung, Texte, Erläuterungen*, München, 1989.
 VanderKam 1989: VanderKam, James C., *The Book of Jubilees: a Critical Text and Translation* (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, 510–511; Scriptorum Aethiopicum, 87–88), I–II., Leuven, 1989.
 VanderKam 2001: VanderKam, James C., *The Book of Jubilees*, Sheffield, 2001.
 VanderKam 2002: VanderKam, James C., „Studies in the Chronology of the Book of Jubilees”: VanderKam, James C., *From Revelation to Canon*, Leiden, 2002, 522–544.
 Wiesenberg 1961–62: Wiesenberg, Ernest, „The Jubilee of Jubilees”: *RdQ* 3 (1961–62) 3–40.
 Yerushalmi 2000: Yerushalmi, Yosef H., *Záchor*, Budapest, 2000.